

I. B Ö L Ü M

A- H U N L A R D A D E V L E T T E Ş K İ L A T I

Siyasî tarihlerine geçmeden önce Hunların Devlet Teşkilâtına çok kısa olarak temas etmek gerekmektedir. Çünkü bu teşkilâtı bilmeden Hunların siyasî tarihlerini izah edebilmek çok zor ve hatta imkânsız gibidir. Bundan başka Hun Devlet Teşkilâtı, Türk Tarihinde bir başlangıçtır ve sonraki Türk devletlerinin teşkilâtlarına da esas olmuştur. Bu bakımdan Hun Devlet Teşkilâtı, aynı zamanda geleneksel Türk Devlet Teşkilâtıdır.

1) HÜKÜMDAR (SHANYÜ)

Hun hükümdarlarına "shanyü" deniliyordu. Fakat shanyü telaffuzu, bu Çince isaretin bugünkü söyleniş biçimidir. Hun çağında daha değişik şekillerde seslendiriliyordu. Bu sebeple sinologlar bu isareti tanhu, tanju, jenuye olarak seslendirmişlerdir. Bu unvanı ilk defa Hun hükümdarı Tuman (M.Ö. 221-209) kullanmıştır. Tuman'dan önce kullanılıp kullanılmadığı hakkında malûmat yoktur. Shanyü sözünün Türkçe karşılığı "sonsuz genişlik ve büyüklük" demektir. Çinliler bazen bu unvanın başına bir "Ta", yani "büyük, ulu" sözcüğü de ilâve edip öyle söylemişlerdir. Mete (M.Ö. 209-174)'nin unvanında görüldüğü gibi: Ta-shanyü Mao-tun, yani Ulu Shanyü Mete.

İngiliz sinoloğu Parker'a göre, Hun hükümdarlarının tam unvanı "Teng-li Kutu Jenuye" idi. Buhun anlamı "Sonsuz Gök'ün Oğlu" demektir. Teng-li, yani Tengri sözü "gök" anlamına geldiği gibi bugün kullanıldığı biçimde "tanrı" anlamı da taşımaktadır. Acaba Hunlar, hükümdarlarının tanrının oğlu olduğuna mı inanıyorlardı? Bu noktada Hun ve Çin hükümdarlık anlayışlarını birbirinden ayırmak icap eder. Çinliler de hükümdarlarına "Gök/Tanrı'nın Oğlu" diyorlardı. Çin hükümdarlık anlayışına göre imparator tanrının oğlu, onun bir parçası idi. Bunun için kutsal sayılıyordu. Halbuki Türklerin anlayışına göre hükümdar, tanrının oğlu ve onun bir parçası değil, tanrı tarafından yeryüzünü idare etme yetkisi kendisine verilen bir kişi, tanrının bir kulu olarak kabul ediliyordu. Başka bir ifade ile tanrının yeryüzündeki elçisi gibiydi. Kutsal sayılması da buradan ileri geliyordu. Hükümdar kutlu sayıldığına göre de ondan başka dinî bir otoritenin mevcut olmaması gerekirdi. En büyük ruhani reis

tanrı tarafından kutlanmış shanyü idi. Her yıl büyük dini merasimler tertipler, atalara, Gök'e, yere ve kutsal ruhlara kurbanlar takdim ederdi.

Hükümdar seçilecek kişinin, Osmanlılarda olduğu gibi sadece baba tarafından değil, ana tarafından da soylu olması gerekirdi. Anası soylu, yani Türk olmayan hükümdar olamazdı. Hükümdarlığın, Devlet Meclisi tarafından tasdik edilmesi şarttı. Ancak hanedan mensupları hükümdar olabilirlerdi. Bunun için belli bir kural olmayıp, genellikle babadan oğula, büyük kardeşten küçük kardeşe geçerdi. Bazen ölen hükümdarın kardeşinin oğlu ve bazen de amca çocukları birbirlerinin yerine geçerdi.

2) HATUN (YEN-SHİH)

Shanyü'nün esine "yen-shih" unvanı veriliyordu ki daha sonraki Türk devletlerinde görülen hatun demektir. Yen-shih, shanyü'nün kendi boyundan olmayıp, başka bir soylu boydan, özellikle Hu-yen oymağından seçiliyordu. Hükümdarın Yen-shih'den başka karıları da vardı. Fakat bunların hepsi yen-shih unvanını alamazlardı. Bunun için soylu olmak gerekirdi. Tahta ancak yen-shihden doğan çocuklar çıkabilirdi. Çinliler, Hun sarayına yen-shih unvanlı prensesler göndermiş iseler de bu Hun haremindedir geçerli olmamıştır. Ancak Hunlar zayıflamaya yüz tutunca Çinli prenseslere de bu unvan verilmeye başlandı.

3) DEVLET MECLİSİ

Hunlarda, shanyülerin devlet işlerini danıştıkları bir meclisin mevcut olduğu kaynaklardan anlaşılmaktadır. Bu meclis, soylu boyların başındaki boy beylerinden oluşuyordu. Shanyü, savaş, barış, akın, göç vb. karar vereceği zaman meseleyi bu mecliste müzakere ettirir ve müzakere sonunda alınan karara göre hareket ederdi. Fakat Devlet Meclisinin kararı shanyü için bağlayıcı olamazdı. Son söz her zaman için shanyününüdü. Mete'nin atı, karısı doğu komşuları Tung-hu'lar tarafından istendiği zaman O, Devlet Meclisinin kararına aykırı olarak istenen şeyleri göndermişti. Demek oluyor ki Devlet Meclisi, bir danışma kurulu niteliğindedir.

Diğer taraftan Devlet Meclisi, hükümdar seçiminde birinci derecede söz sahibiydi. Hun hükümdarları, hayatta iken varislerini, yani veliahdî tayin ediyorlardı. Hükümdar öldükten sonra yerine genellikle bu şahıs geçiyordu. Fakat bunun devlet

Meclisi tarafından onaylanması lazımdı. Devlet Meclisinin kabul etmediği kişi hükümdar olamazdı. Bir an için hükümdarlığı ele geçirmiş olsa bile, hükümdarlık ondan geri alınırdı.

4) VEZİR

Hunlarda, hükümdarın yanında onun işlerini düzenleyen bir vezir bulunurdu. Vezirler Türk olabilecekleri gibi, Türkten başka milletlerden de olabilirdi. Vezir, hükümdarın birinci derecede yardımcısı ve onun danışmanı idi. Vezirlik irsî değildi yani babadan oğula geçmezdi. Bu itibarla bir memuriyet gibi görünmektedir. Bunların, ölünceye kadar görevde kalmaları şartı da yoktu. İstenildiği zaman değiştirilirlerdi. Bu sebeple Türk ileri gelenleri vezirliğe pek itibar etmezlerdi. Çinli vezirlerin Hunların hizmetinde çalıştıkları bilinmektedir.

5) SOL VE SAĞ BİLGE PRENSLİKLERİ

Hunlar, ülkeyi doğu ve batı şeklinde ikiye ayırarak idare ederlerdi. Yüzleri güneye, Çin'e karşı olduğundan doğuya sol, batıya da sağ derlerdi. Sola ve sağa tayin edilen prenslere T'u-ch'i-wang denirdi. T'u-ch'i, Hunların lisanında "bilge, erdem sahibi, saygıdeğer" manalarına gelmektedir. Çince de bunun karşılığı "hsien" dir ki Çinliler bu prenslere Sol ve Sağ Hsien-wang derler. Shanyü, devletin merkezinde yer alırken Sol Bilge Prensi doğudaki, Sağ Bilge Prensi de batıdaki boyları ve kavimleri idare ediyorlardı. Sol taraftaki, yani doğudaki prens, batıdakine göre daha üstündü. Bu üstünlük, Türklerde doğunun kutsal sayılmasının yanı sıra daha ziyade onun bulunmuş olduğu mevkiden ileri geliyordu. Nitekim Sol Bilge Prensi bir taraftan Çin'le münasebet halinde iken, diğer taraftan güçlü Proto-moğol kavimleri ile komşu bulunuyordu. Aynı zamanda Hunlara zorla tabi kılınan bazı Proto-moğol kabileleri de kontrol altında tutuyordu. Kuvvetli bir orduya sahip olduğu gibi şahsen de otoriter birisi olmalıydı. Bu sebeple doğuya, hükümdar ailesinin en muktedir kişisi tayin ediliyordu ve bu şahıs veliahd seçiliyordu.

Gerçi Sağ Bilge Prensini toprakları daha önemli bir durum arzietmekteydi. Çünkü bu topraklar sadece geniş "Batı Bölgeleri" ne bitişik olmakla kalmıyor, aynı zamanda Çin ile Batı Bölgeleri arasında yegâne yolu teşkil ediyordu. Sağ Bilge Prensi Hun Tanrı kutluğunun kaderinde önemli bir yer işgal etmekteydi. Aynı zamanda batıda güçlü Yüeh-chihler ve Wusunlar bulun-

nuyorlardı. Ancak bu iki kavim yenilgiye uğratılıp ~~Baktria'ya~~ birinciler Baktria'ya sürüldükten ve ikinciler de itaat altına alındıktan sonra Batı Prenslığının yükü hafiflemiş ve Doğuya göre ikinci plâna düşmüş olmalıdır.

Doğuya ve Batıya tayin edilen bu prenslerden başka her iki tarafta da yine tayinle işbaşına gelen beşer büyük memur bulunuyordu. Bunlar: Sol ve Sağ Ku-li Wang, Sol ve Sağ Ta-chiang, Sol ve Sağ Ta-tu wei, Sol ve Sağ Ta-tang-hu, Sol ve Sağ Ku-tu-hou idiler. Bu düzenlemeden anlaşıldığına göre, shanyü bizzat ordugâhını Tanrıkutluğun merkezinde kurmuş ve komutanlarını, memurlarını sağına ve soluna yerleştirmişti. Yin-shan dağlarının etekleri Hunların merkezi olduğuna göre, Sol Bilge Prenslığı bu dağların doğu ucunda, Sağ Bilge Prenslığı de batı ucunda yer alıyorlardı.

6) ORDU

Hun ordusu kaynaklara göre, 24 tümen~~den~~den müteşekkildi. Her tümen onbin kişi idi. Bu tümenlerin başında bulunan komutanlar genellikle boy reisleri olmakla birlikte, hükümdar ailesine mensup kişilerin de tümenleri vardı. Her tümen aynı zamanda müstakil bir birlikti. Bunlar ayrı ayrı yağma akınlarına çıkabiliyorlardı. Fakat shanyü savaşa karar verdiği zaman onun etrafında toplanmak zorundaydılar.

Hun ordusunun hemen hemen tamamı atlı birliklerden oluşuyordu. Her muharibin, biri yedek olmak üzere iki atı vardı. Günlük hayatlarında olduğu gibi savaş sırasında da atları onların her şeyiydi. Ata binmeyi, at üzerinde öne ve arkaya •k atmayı çok iyi becerirlerdi. Bunun için küçük yaştan beri talim yaparlardı. Küçükken koyunlara, biraz daha büyüyünce atlara binerlerdi.

Hunlarda bir askerî, bir de sivil teşkilât • olarak iki ayrı teşkilât yoktu. Halk orduya, ordu da halka göre düzenlenmişti. Onlu, yüzlü, binli ve onbinli sayılar ve birimler, hem halkın ve hem •de ordunun bölümleri idiler.